

Negociar amb al-Shabaab? Somàlia i la narrativa securitària a la Banya d'Àfrica

êc̃p̃ escola de
cultura de pau

Josep Maria Royo Aspa

Investigador de l'Escola de Cultura de Pau de la UAB

Núm. 10 juliol 2021

Apunts ECP de
Conflictes i Pau

Resum

Des de l'inici de les seves activitats en els 2000, al-Shabaab ha estat el principal repte a la construcció de la pau a Somàlia i un dels actors armats més actius del continent africà. El 2012 es va convertir en la franquícia local d'al-Qaida i de la seva xarxa transnacional d'actors salafistes jihadistes, arribant a ser un dels principals actors armats del continent africà i en una amenaça de dimensions regionals. En aquesta última dècada els EUA i la resta de la comunitat internacional han prioritzat una aproximació securitària al conflicte al país i en especial en els darrers anys, els EUA han seguit incrementant les operacions militars en persecució d'al-Shabaab. L'estratègia antiterrorista nord-americana i de la comunitat internacional en el seu conjunt, amb el beneplàcit del Govern Federal somali, centrada en la securització de les respostes internacionals davant les amenaces a la pau i la seguretat internacional, s'ha revelat com un fracàs perquè no ha reduït l'impacte de les activitats d'al-Shabaab i ha causat nombroses víctimes civils.

Introducció

El conflicte armat a Somàlia va començar a finals de la dècada dels vuitanta quan una coalició de grups polític-militars es va rebel·lar contra el poder dictatorial de Siad Barre, qui finalment va ser enderrocat el 1991. Això va portar a una nova lluita dins de la coalició opositora per omplir el buit de poder que ha dut a la destrucció del país i la mort de centenars de milers de persones des d'aquest any com a conseqüència directa de les accions bèl·liques o indirectament per les sequeres, fam i les greus crisis humanitàries que han assolat el

país. La naturalesa de la guerra somali ha canviat d'una guerra entre actors polític-militars a la fi dels vuitanta, seguida pel col·lapse estatal a principis dels noranta i la fracassada intervenció militar internacional liderada pels EUA, el faccionalisme de clans (competència entre els clans i subclans de l'estructura social somali agreujats entre ells durant la dictadura de Siad Barre, que els va instrumentalitzar a favor seu) i el regnat del *warlodisme* en la dècada dels noranta, a un conflicte ideològic més globalitzat per la irrupció d'al-Qaida combinat amb el faccionalisme de clans i les dinàmiques locals en les dues primeres dècades de segle XXI.

En paral·lel, durant aquestes tres dècades les diferents intervencions internacionals diplomàtiques i militars que pretenien contribuir a la construcció de l'Estat somali han fracassat per motius endògens i exògens. Cap dels governs sorgits arran dels diferents processos de pau promoguts internacionalment ha estat capaç d'establir la seva autoritat en el conjunt del territori o de restablir l'imperi de la llei, la seguretat i els serveis bàsics al poble somali, sent altres actors locals els que han exercit aquestes tasques en part del territori, com la Unió dels Tribunals Islàmics (1994-2006). Des de 1991, s'han celebrat més de 15 processos de pau per intentar establir una autoritat central amb diferents propostes. Cal destacar els processos d'Addis Abeba (1993), Arta (2000), Eldoret/Mbagathi (2002-2004) i Djibouti (2008). Es podria també remarcar les iniciatives de les dones somalis en els processos de pau i els intents de promoure espais de diàleg entre els actors armats, principalment a partir del procés d'Arta, a través de la 6th Clan Coalition.¹

El centralisme de l'Estat somali havia derivat en un elevat autoritarisme en temps de Barre, de manera que les diferents propostes pretenien establir un Estat que no concentrés el poder, fórmula àmpliament rebutjada per la

1. Entrevistes personals, Somali National Reconciliation Conference, Mbagathi (Kenya), 2004. Vegi's Timmons, Debra M., *The Sixth Clan — Women Organize for Peace in Somalia: A Review of Published Literature*, University for Peace, 2004. Per a analitzar els diferents processos de pau que han tingut lloc a Somàlia, vegi's Bradbury, Mark i Healy, Sally, *Whose peace is it anyway? connecting Somali and international peacemaking*, Accord 21, Conciliation Resources, 2010.

societat somali. No obstant això, alguns clans i senyors de la guerra van rebutjar el model descentralitzat o federal perquè representava una amenaça al seu poder. El poder d'alguns senyors de la guerra que han convertit el conflicte en el seu modus vivendi, la representativitat i els equilibris de quotes de poder per configurar els successius Governos entre els diferents actors i clans que componen l'estructura social somali ofesos i enfrontats durant la dictadura de Siad Barre i després d'anys de guerra, la ingerència d'Etiòpia i Eritrea i la postura erràtica de la comunitat internacional han dificultat la resolució del conflicte. L'ascens de l'Islam polític com a alternativa de poder a través dels tribunals islàmics i la internacionalització del conflicte amb la irrupció de combatents estrangers en el que en un primer moment fou el braç armat dels tribunals, al-Shabaab, així com la invasió etíop i el paper dels EUA en la anomenada Guerra Global contra el Terrorisme, han contribuït a dificultar la situació. El Govern Federal de Transició, sorgit del procés de pau d'Eldoret/Mbagathi (2002-2004), va finalitzar la seva marxa el 2012 escollint un Parlament Federal, que va triar al seu primer president des de 1967, conformant un Govern Federal i una Constitució provisional. Aquest Govern, qüestionat com l'anterior per la seva ineficàcia i per corrupció, va aconseguir celebrar un procés electoral indirecte entre 2016 i 2017 ple d'irregularitats i que havia d'organitzar un nou procés electoral entre finals de 2020 i inicis de 2021 que es va posposar el febrer de 2021, quan culminava el mandat presidencial, obrint un nou període de crisi.

El col·lapse de l'Estat somali i la guerra que ha assolat el país des dels anys noranta han estat provocats per una combinació de factors interns i externs. Internament, hi ha contradiccions i diferents enfocaments del model d'autoritat estatal entre els diversos actors polítics i militars de país, juntament amb el sistema de parentiu i la cultura somali segons el qual s'organitza el poder. Externament, hi ha el llegat del colonialisme europeu, que va dividir el territori somali en cinc Estats.² La implicació d'aquest llegat va ser, entre d'altres, l'aparició de sentiments irredentistes al poble somali i el rebuig a la intervenció dels països veïns i de la comunitat internacional en els assumptes interns de Somàlia. A això s'afegeix la dinàmica regional d'inestabilitat a la Banya d'Àfrica, amb major o menor influència en el conflicte somali -conflictes al Sudan (Darfur, Kordofan Sud i Nil Blau); conflicte entre el Sudan i el Sudan de Sud; conflicte a l'interior del Sudan de Sud; la situació a Eritrea i el conflicte entre Eritrea i Etiòpia, conflictes a Etiòpia

(conflictes a Oròmia, Ogaden i a Tigray -aquest últim des de 2020); i l'expansió del conflicte somali al nord-est i est de Kenya, a la qual se suma la inestabilitat política a Kenya. Cal afegir la narrativa de Somàlia com un Estat fallit i com a porta d'entrada del terrorisme al continent africà i paradís segur per al-Qaida a l'Àfrica,³ promoguda pels EUA a principis dels anys 2000 i, finalment, el potencial d'aquest conflicte com mobilitzador de la joventut somali a la diàspora.

La resposta securitària al conflicte armat a Somàlia

Des del seu inici a finals dels anys vuitanta del segle XX, el conflicte somali ha tingut un lloc destacat en l'agenda geoestratègica regional i internacional. A nivell regional, cal destacar la implicació dels seus veïns Djibouti, Eritrea, Etiòpia i Kenya. Cal afegir també Kuwait, Qatar, Àrabia Saudita, Sudan, Turquia, Emirats Àrabs Units, el Iemen, els EUA i la UE, amb les seves diferents agendes locals amb relació a Somàlia (agendes que també varien amb relació a les entitats subestats, com Somalilàndia o Puntlàndia), regionals i internacionals. Actors regionals i internacionals com les Nacions Unides (ONU), la Unió Africana (UA), la Lliga Àrab i l'Autoritat Intergovernamental per al Desenvolupament (IGAD) han estat actives a Somàlia, per múltiples raons, inclosa l'assistència humanitària, la resolució de conflictes i la consolidació de la pau i la denominada lluita contra el terrorisme. Totes aquestes agendes sovint no han estat coincidents en els seus objectius ni tampoc en els mitjans per dur-los a terme, ni en el paper protagonista que haurien d'exercir els propis actors somalis.

Després de les fracassades operacions militars de l'ONU i els EUA a principis dels anys noranta,⁴ que van provocar la retirada de les activitats de tots dos actors del país el 1995, a partir dels anys 2000 Somàlia va recuperar un lloc destacat en l'agenda geoestratègica internacional per una combinació de factors a nivell internacional, principalment l'inici de l'anomenada Guerra Global contra el Terrorisme per part dels EUA a partir de l'any 2002, tot i que ja s'havia anat incubant en anys anteriors amb la Doctrina de Seguretat Nacional dels EUA elaborada per l'Administració Clinton en 2000 i arran dels atemptats a les ambaixades dels EUA a Nairobi (Kenya) i Dar es Salaam (Tanzània).⁵ A nivell regional, pel creixent clima

2. El Protectorat Britànic de Somalilàndia, la Somàlia Italiana, Côte Française des Somaliens, el Districte de la Frontera Nord de Kenya administrat pels britànics i la regió Somalí a Etiòpia. Després de la independència, el Protectorat britànic de Somalilàndia es va fusionar amb la Somàlia Italiana, mentre que la Côte Française des Somaliens es va convertir en Djibouti, el Districte de la Frontera Nord administrat pels britànics a Kenya va continuar com a part de Kenya (actual província del nord-est) i la regió somali de Ogaden va romandre dins d'Etiòpia.

3. Menkhaus, Kenneth, Somalia: State Collapse and the Threat of Terrorism, Adelphi paper. 364th ed. 2nd Vol.44, London: Routledge, 2004.

4. Véase Ruiz-Giménez, Itziar (2003). *Las "buenas intenciones". Intervención humanitaria en África*, Icaria, Barcelona.

5. Williams, Paul D, *Understanding US Policy in Somalia*, Chatham House, 14 de juliol de 2020.

d'inestabilitat i violència derivat dels conflictes armats en diversos països de la regió així com per l'augment dels atacs a vaixells per part d'actors armats somalis a partir dels anys 2000. I a nivell local, per l'emergència de la Unió dels Tribunals Islàmics (UTI), que entre 1994 i 2006 va anar progressivament ampliant la seva àrea de control, exercint les tasques bàsiques d'aplicació de la justícia i restablint un clima de seguretat que li va valer un creixent suport i reconeixement per part de la població somali i la comunitat humanitària. No obstant això, la creixent influència i control que va arribar a exercir la UTI a la zona centre-sud de Somàlia va ser percebuda com una amenaça per part de la comunitat internacional des de l'òptica de la narrativa de la Guerra Global contra el Terrorisme, a l'aparentment estar creant-se un Estat Islàmic a Somàlia que podia ser utilitzat com a refugi segur per part de les xarxes jihadistes transnacionals, el que va contribuir a la intervenció militar etíop i dels EUA i al desplegament de la missió de la UA a Somàlia (AMISOM).

Les operacions militars marítimes internacionals per contenir la "pirateria somali"

A partir dels anys 2000, l'espoliació dels rics caladors somalis per part de les principals flotes pesqueres internacionals i l'abocament il·legal de residus en aigües territorials somalis davant l'absència d'un Govern efectiu al país va provocar una resposta de les comunitats pesqueres⁶ somalis per dissuadir els vaixells i les flotes pesqueres que va derivar en un increment d'atacs i segrestos per part de milícies somalis (i l'exigència de rescats, que va desencadenar una nova economia de guerra vinculada al segrest) a aquests vaixells i posteriorment es va ampliar a tot el trànsit marítim internacional al voltant de la Banya d'Àfrica i al Golf d'Aden i progressivament al Golf d'Oman, Mar Àrabi, Mar Roig i l'Oceà Índic. Aquesta situació va culminar amb l'organització de diverses operacions militars marítimes internacionals per part de la UE, l'OTAN i altres aliances (Operació Atalanta-EU NAVFOR Somàlia, l'Operació Escut a l'Oceà i la Combined Task Force 150 i 151), sota cobertura del Consell de Seguretat de l'ONU, que combinades sumaven una de les majors operacions marítimes internacionals de tots els temps en el marc de l'anomenada Guerra Global contra el Terrorisme.⁷ En

aquestes operacions participaven els països membres de la UE, l'OTAN i altres països no membres d'aquestes organitzacions com Corea de Sud, el Japó, l'Índia i Rússia. A partir del 2011 es va començar a permetre i generalitzar la contractació d'empreses de seguretat privada per part de les navilieres per protegir els seus vaixells a la zona de risc, el que va suposar nous reptes i dilemes a nivell de privatització de la seguretat i la responsabilitat per les vulneracions dels drets humans comeses per part d'aquestes empreses. La reducció de la pesca il·legal per l'efecte dissuasori dels atacs i segrestos així com la presència militar internacional va contribuir a una reducció ostensible dels atacs (dels més de 200 atacs el 2011 a menys d'una desena per any el 2017 i cap segrest comptabilitzat en l'any 2020, encara que les xifres varien segons les fonts). Hi ha nombrosos interrogants sobre l'èxit d'aquestes operacions, sobre les vulneracions dels drets humans comeses i sobre les seves repercussions en termes de la resolució del conflicte al país.⁸ El pagament de rescats hauria introduït ingents recursos que han contribuït a dinamitzar l'economia de guerra al país i a nivell regional, i modificar les dinàmiques de poder entre els actors polític-militars somalis. Centenars de vaixells van ser atacats encara que no tots van ser segrestats, i els rescats van evolucionar des dels 150.000 dòlars a l'any 2005 a més de 5 milions de dòlars a l'any 2010. Una part d'aquests recursos van acabar en mans de les milícies responsables dels segrestos, una altra part en tots els actors que en terra coordinaven les operacions, una altra part per al-Shabaab, que extorsionava els actors locals o col·laborava en les operacions, i una altra part en mans d'una trama d'intermediaris i facilitadors que connectaven milícies amb líders de clans, Govern somali, ambaixades occidentals a Kenya, representants de les navilieres i les empreses asseguradores. Segons un informe publicat el 2013 elaborat per la unitat de delinqüència de Nacions Unides (UNODC), el Banc Mundial i la Interpol, els pirates somalis i els seus socis van obtenir al voltant de 400 milions de dòlars en rescats entre l'abril de 2005 i finals de 2012, període durant el qual van ser segrestats 179 vaixells davant les costes de Somàlia i la Banya d'Àfrica, dels quals un 85% van ser alliberats després del pagament del rescat. L'estudi analitza les inversions realitzades per una mostra de 59 "finançadors" pirates per revelar la varietat de sectors, inclosos els negocis legítims i les empreses delictives, que van ser finançats amb els diners dels rescats. A

6. Vegi's Combined Task Force 150 [en línia – consultat el 10 de maig de 2021]. Fins al moment, no es té constància de cap procediment judicial contra ninguna de les flotes pesqueres ni tampoco contra els vaixells que van dur a terme vessaments ilegals de residus.

7. No hi ha dades globals disponibles sobre el pressupost d'aquestes operacions, el nombre de detencions realitzades així com dels procediments judicials oberts als responsables dels segrestos.

8. Diverses anàlisis ja van plantejar en aquell moment que el segrest de vaixells no es podia resoldre des d'una òptica securitària i havia de fer-se una aproximació multifacètica amb un major èmfasi en la construcció d'un govern legítim dins de Somàlia per gestionar el problema. Vegi's Hammond, Laura, Somali Piracy: A Dangerous Internal and External Threat (ARI), ARI 162/2008, 10 de desembre de 2008; Royo, Josep Maria, "Somalia: lecciones del pasado y experiencias de un futuro en paz", en Montaña Garcés, Mónica y Gualda Estrella (coords.), *I Congreso Internacional África-Occidente: necesidad de nuevas relaciones*, 2009, págs.161-170; Royo, Josep Maria, "Un nou arrest i encara sense full de ruta per a Somàlia", *diari ARA*, 5 de novembre de 2011; Sumaila, Rashid, i Bawumia, Mahamadu, "Fisheries, ecosystem justice and piracy: A case study of Somalia", en *Fisheries Research*, 157: 154-163, setembre de 2014.

Operacions militars internacionals a Somàlia i la Banya d'Àfrica, 2005-2021				
Operació	Països i organitzacions responsables	Període	Mandat	Efectius
Invasió i ocupació etíop de Somàlia	Etiòpia	2006-actualitat ⁹	Reduir l'amenaça que representa la UTI, al-Shabaab i altres grups armats per a la seguretat etíop; Suport a les forces de seguretat somalis en la seva lluita contra al-Shabaab a petició de Govern somali	9.000-15.000 militars ¹⁰
<i>Operació Linda Nchi (Protegir el país)</i>	<i>Kenia</i>	<i>2011-2012</i>	<i>Creació d'una zona de seguretat entre Somàlia i Kenya per evitar les accions d'al-Shabaab en territori de Kenya</i>	<i>Més de 6.000 militars</i>
<i>Missió de la IGAD a Somàlia (IGASOM)</i>	<i>IGAD</i>	<i>Setembre 2006-Febrer 2007</i>	<i>Suport i formació a les forces de seguretat somalis</i>	--
Missió de la UA a Somàlia (AMISOM)	UA - Burundi, Djibouti, Etiòpia, Ghana, Kenya, Nigèria, Sierra Leone, Uganda i Zàmbia	Febrer 2007-actualitat	Permetre el traspàs gradual de les responsabilitats de seguretat a les forces de seguretat somalis depenent de la seva capacitat i de el progrés polític i de seguretat a Somàlia; Reduir l'amenaça que representen a el-Shabaab i altres grups armats; Donar suport a les forces de seguretat en el procés polític a tots els nivells, així com a l'estabilització, la reconciliació i la consolidació de la pau a Somàlia	22.126 militars
Operació Atalanta-EU NAVFOR Somàlia	UE	2008- actualitat	Lluita contra el Terrorisme	força naval multinacional
<i>Operació Escut a l'Oceà¹¹</i>	<i>OTAN</i>	<i>2009-2016</i>	<i>Lluita contra el Terrorisme</i>	<i>força naval multinacional</i>
Forces Marítimes Combinades - Grup de Tasques Conjunt (CTF) 150 - Operació Llibertat Duradora ¹²	Coalició de països liderada pels EUA, en la qual s'inclouen Austràlia, Canadà, Dinamarca, França, Alemanya, Itàlia, Països Baixos, Nova Zelanda, Pakistan, Espanya, Aràbia Saudita i Regne Unit	11 de setembre de 2001- actualitat	Seguretat Marítima i Lluita contra el Terrorisme al Mar Roig, el Golf d'Aden, l'Oceà Índic i el Golf d'Oman	força naval multinacional
Forces Marítimes Combinades - Grup de Tasques Conjunt (CTF) 151 ¹³	Coalició de 34 països liderada pels EUA, que col·labora amb Xina i l'Índia	12 de gener de 2009 - actualitat	Lluita contra la pirateria	força naval multinacional
Operació Llibertat Duradora - Banya d'Àfrica (OEF-HOA) (AFRICOM) ¹⁴	EUA	2000- actualitat	Lluita contra el Terrorisme	650-800 militars
	EUA	Sense dades	Lluita contra el Terrorisme	Nombre indeterminat d'efectius de la CIA

9. Encara que aquesta és la data oficial d'inici de la presència militar d'Etiòpia en territori somali, la seva presència no reconeguda es remunja ja a una dècada abans.

10. No hi ha xifres oficials, tot i que Nacions Unides va estimar que Etiòpia disposava d'al voltant de 9.000 soldats en territori somali, mentre que fonts com AP estableixen com xifres més realistes una forquilla entre 12.000 i 15.000 soldats. Al desembre de 2020, arran de la guerra a Tigray, Etiòpia va decidir retirar uns 3.000 soldats que estaven fora del mandat de l'AMISOM al país i redesplesgarlos per donar suport a l'ofensiva a Tigray. L'AMISOM compta amb 5.000 soldats etiòps que es van integrar en la missió el 2009. Es desconeix si hi ha altres contingents militars etiòps en l'actualitat al país fora del mandat d'AMISOM. Vegi's AP a Sudan Tribune, "Remnants of Somali Islamists still pose a threat – oficial", 4 d gener de 2007, i Marks, Simon, "Ethiopia Withdraws Thousands of Troops From Neighboring Somalia", *Bloomberg*, 13 de novembre de 2020.

11. En el cas de l'OTAN, l'operació va acabar al desembre de 2016, encara que les operacions de la UE i de la coalició de països liderada pels EUA segueixen vigents. Vegi's "Naval Technology, Operation Ocean Shield: mission success?", 31 març 2017 [en línia: consultat el 10 de maig de 2021]. El paper de la indústria pesquera a les costes de Somàlia ha estat molt controvertit, per l'esquilmació dels caladors somalis. Diverses fonts van constatar la recuperació dels caladors de pesca somalis durant els períodes de més activitat vinculada als atacs i segrestos. Espanya ha estat fortament implicada en l'operatiu des de 2008 per l'important paper que té la indústria pesquera en aquest país, que es troba entre les flotes pesqueres més importants del món, i per la repercussió mediàtica del segrest del vaixell pesquer Playa de Bakio el 2008. Amb l'anunci de sortida del Regne Unit de la UE, la UE va traslladar al març de 2019 la caserna general d'operacions d'Atalanta de Northwood a la base naval espanyola de Rota. Espanya estaria buscant reforçar el paper de la base espanyola com a emplaçament de referència al mapa de la defensa global. Vegi's Cadena Ser, "La base de Rota comienza a asumir funciones de la Operación Atalanta", 7 de març de 2019.

12. El Grup de Tasques Conjunt (Combined Task Force, CTF) 150 era una força naval dels EUA sota el control del United States Central Command (CENTCOM), que després de l'atac a EUA de l'11 de setembre de 2001, va ser refundada com una coalició multinacional per dur a terme operacions antiterroristes al mar en el marc de l'Operació Llibertat Duradora. Vegi's Combined Task Force 150 [en línia - consultat el 10 de maig de 2021].

13. Vegi's Combined Task Force 151 [en línia - consultat el 10 de maig de 2021].

14. Al febrer de 2007, el president dels EUA George W. Bush va anunciar la creació del United States Africa Command (AFRICOM) que es va fer càrrec de les operacions de la Combined Joint Task Force-Horn of Africa (CJTF-HOA) a l'octubre de 2007. Prèviament, les activitats dels EUA a l'Est d'Àfrica estaven sota el mandat del United States Central Command (CENTCOM), creat el 1983, el radi d'activitats del qual incloïa els països de la regió MENA, Banya d'Àfrica, Àsia Central i parts del sud d'Àsia. Sota el seu mandat es van executar les intervencions nord-americanes dels anys noranta a Somàlia: l'Operation Provide Relief el 1992, en suport de la missió de l'ONU a Somàlia (ONUSOM I) i l'Operation Restore Hope, de finals de 1992, en suport a la força multinacional UNITAF fins a la creació al maig de 1993 de ONUSOM II, que es va retirar del país el 1994.

Otras operaciones multilaterales				
Operació	Països i organitzacions responsables	Període	Mandat	Efectius
EUCAP Somàlia ¹⁵	UE	2010-actualitat	Enfortiment seguretat marítima i imperi de la llei	111
EUTM Somàlia ¹⁶	UE	2010-actualitat	Formació i entrenament de les estructures de Defensa del Govern Federal	203
UNSOM ¹⁷	ONU	2013-actualitat	Assessorament al Govern Federal i a l'AMISOM sobre consolidació de la pau i consolidació de l'Estat en les esferes de governança, sector de la seguretat i estat de dret, desenvolupament d'un sistema federal, revisió constitucional, democratització i coordinació del suport de donants internacionals.	325
UNSOS ¹⁸	ONU	2015-actualitat	Suport a AMISOM, UNSOM, les Forces de Seguretat de Somàlia (SSF) i la Força Policial de Somàlia (SPF) en operacions conjuntes amb AMISOM	--

Font: el-laboració pròpia. En cursiva, les operacions finalitzades.

L'emfatitzar la posició prominent d'aquests finançadors, l'informe estima que entre el 30 i el 75% de els diners del rescat acaba en aquests finançadors. Els "soldats d'infanteria", els milicians a bord dels vaixells, reben només una fracció dels guanys, que representen entre l'1% i el 2,5% del total.¹⁹

El quadre anterior resumeix el conjunt d'operacions militars internacionals que han tingut lloc a Somàlia i la Banya d'Àfrica (vinculades a Somàlia) entre 2005 i 2021.

Etiòpia, Kenya i la missió de la Unió Africana a Somàlia (AMISOM)

Pel que fa a les agendes dels actors locals i regionals, Etiòpia ha estat històricament en conflicte amb Somàlia, i diversos autors han destacat l'interès d'Etiòpia a mantenir un nivell de control dins de Somàlia, per raons geopolítiques. Es podria afegir les relacions entre les entitats subestats i també les múltiples i complexes relacions i greuges entre els grans clans i subclans de l'estructura social somali, que travessen tots els actors polític-militars somalis i les relacions d'aquests amb els països de la regió. Així, després de les intervencions dels

anys noranta, a principis dels anys 2000 el conflicte a Somàlia va passar de ser un conflicte principalment entre el Govern Nacional de Transició somali i la Unió dels Tribunals Islàmics (UTI) a ser un conflicte de dimensions regionals per la intervenció etíop, en el qual la UTI va aconseguir mobilitzar l'animadversió cap a l'enemic històric, Etiòpia (Etiòpia i Somàlia s'han enfrontat militarment dues vegades al voltant de disputes frontereres), i va iniciar la crida a la guerra santa per frenar la invasió etíop.²⁰ El Govern etíop va desplegar les seves tropes a Somàlia sota l'argument de l'autodefensa davant l'amenaça de la UTI, a petició del Govern Federal de Transició somali i amb el suport tàcit de la comunitat internacional. Com a conseqüència d'això, a partir de 2006, la relació d'Etiòpia amb Somàlia va entrar en una nova fase.²¹ Etiòpia (2006-2009) i Kenya (2011-2012) van dur a terme una ofensiva militar unilateral a Somàlia i posteriorment van integrar la majoria de les seves forces a l'AMISOM. Alhora, Etiòpia va reconèixer estar donant suport militar al Govern somali, de manera que aquest va passar a ser considerat un traïdor i "aliat dels enemics de Somàlia". L'última iniciativa de pau va conformar el 2004 el Govern Federal de Transició (GFT), que es va recolzar en Etiòpia per intentar recuperar el control de país, parcialment en mans de la UTI. La facció moderada de la UTI es va unir al GFT, així com Ahlu Sunna Wal

15. EUCAP Somàlia, [en línia – consultat el 9 de maig de 2021].

16. EUTM Somàlia, [en línia – consultat el 9 de maig de 2021].

17. UNSOM, [en línia – consultat el 9 de maig de 2021].

18. UNSOS va substituir l'Oficina de Suport de l'ONU a l'AMISOM (UNSOA), creada el 2009.

19. Vegi's UNODC-WB-Interpol, "Pirate Trails", 1 de novembre de 2013.

20. L'ús per part de la UTI de cançons patriòtiques relacionades amb la guerra entre Etiòpia i Somàlia de 1977 durant els primers dies de la invasió etíop és un exemple que posa de manifest la voluntat de la UTI de mobilitzar la societat somali a favor seu. Sudan Tribune, "Ethiopia launches offensive against Somalia Islamists", 24 de desembre del 2006.

21. Etiòpia va dur a terme el seu propi canvi de discurs al voltant de la narrativa de securització per justificar la seva intervenció a Somàlia. Enfortir i garantir la seguretat del GFT es va convertir no només en un argument per promoure la pau, l'estabilitat i l'imperi de la llei a Somàlia, Etiòpia i la Banya d'Àfrica, sinó en l'única opció possible (González Aimé, 2013). A més, aquesta decisió alineava al país amb la UA, la IGAD i la comunitat internacional després d'un objectiu comú, la lluita contra el terrorisme, combatre AlQa i al-Qaida i a l'enemiga Eritrea per les seves connexions amb la insurgència somali. Etiòpia es va sumar al costat d'altres actors internacionals a l'anomenada "Guerra Global contra el Terrorisme", erigint-se en una defensora de valors internacionals fonamentals com l'ordre i l'estabilitat. Vegeu González Aimé, Elsa, "The Security Issues Behind The Ethiopian Intervention in Somalia (2006-2009)", en *State and Societal Challenges in the Horn of Africa: Conflict and processes of state formation, reconfiguration and disintegration*, Center of African Studies (CEA)/ISCTE-IUL, University Institute of Lisbon. Lisboa, 2013.

Jama'a,²² i junts es van enfrontar a les milícies de la facció radical de la UTI, agrupades al voltant del grup armat al-Shabaab que va arribar a controlar la major part de la zona centre-sud de país.

El 2005 es va proposar la creació de la Missió de Suport a la Pau de l'Autoritat Intergovernamental per al Desenvolupament (IGAD) a Somàlia (IGASOM), que era una missió de capacitació i protecció aprovada per la UA al setembre de 2006. Originalment, IGASOM es va proposar per a la seva implementació immediata al març de 2005 per proporcionar forces de manteniment de la pau i acompanyar el recentment creat GFT. La UTI encara no havia pres el control de Mogadiscio, però l'amenaça d'intervenció d'Etiòpia i indirectament dels EUA va conduir al fracàs de les negociacions de pau entre el GFT i la facció de la UTI. El 2006 la UTI s'estava enfrontant amb l'Aliança per a la Restauració de la Pau i la Lluita contra el Terrorisme (ARPCT) pel control de Mogadiscio. Al juny d'aquest any, la UTI havia pres el control de la capital. Els plans per a IGASOM van continuar, encara que al juliol hi havia indicis clars d'oposició de la UTI, que va veure la iniciativa com un mitjà occidental per frenar el creixement del moviment islàmic. El Consell de Seguretat de l'ONU va emetre un mandat per IGASOM al desembre de 2006, que 2 mesos més tard va ser substituït per la missió de la UA a Somàlia (AMISOM), que va subsumir el seu mandat.

L'AMISOM es va desplegar a Mogadiscio al març de 2007, amb només 1.800 soldats ugandesos en un inici, tot i que el mandat era de 8.000 soldats. A aquest contingent se li va sumar posteriorment part de les tropes etiòps estacionades a Somàlia, així com de Kenya. AMISOM es va dissenyar en cooperació entre la UA i l'ONU, amb finançament de la UE i ajuda bilateral dels EUA i el Regne Unit i països africans que van aportar forces (dotacions militars d'Uganda, Burundi, Djibouti, Kenya i Etiòpia, i dotacions policials de Ghana, Kenya, Nigèria, Uganda i Zàmbia). Tot i que en el seu mandat constava el suport al diàleg i la reconciliació a Somàlia, el 2009 s'havia convertit en la principal força encarregada de protegir el GFT d'al-Shabaab i de donar suport a l'Exèrcit Nacional Somali en les seves operacions militars contra el grup armat. Al llarg dels anys, l'AMISOM ha experimentat alguns canvis en la missió, i ha rebut el mandat d'ajudar a

protegir els líders polítics, construir les forces de seguretat del nou Estat somali, donar suport a processos electorals i facilitar l'assistència humanitària, a més de participar activament en combats en suport de l'Exèrcit Nacional Somali per derrotar al-Shabaab. Per 2014, la força havia establert el seu màxim en 22.126 soldats. Donada la poca transparència i les dificultats per recopilar dades al voltant de les xifres de les víctimes mortals totals de la missió africana, les estimacions de diferents anàlisis²³ situen entre 1.483 i 1.884 els militars morts en combat en el període març 2007-desembre 2018, encara que altres fonts elevaven aquestes xifres a entre 3.000 i 4.000 militars.²⁴

La retirada de les tropes africanes es va convertir en un tema de discussió des de 2017. El 2018 es va elaborar un pla per orientar el procés de transició de l'AMISOM, que comportava un traspàs gradual de les funcions de seguretat a les forces de seguretat somalis, amb l'objectiu que aquestes assumissin la plena responsabilitat de la seguretat de Somàlia per 2021 en paral·lel a l'anunci de la retirada de la missió africana a la fi de 2021. Experts i analistes han destacat l'extrema fragilitat a la qual s'enfrontaria el Govern de Somàlia sense el suport de l'AMISOM, i el Govern durant 2020 va fer una crida als EUA al fet que es replantegés la decisió anunciada pel president Donald Trump d'iniciar la retirada dels seus entre 650 i 800 efectius del país.²⁵ No obstant això, el relleu de Trump al capdavant de la Casa Blanca podia fer canviar aquesta decisió. Diverses veus han assenyalat que aquesta decisió al costat de la possible retirada de tropes de Kenya i d'Etiòpia podia provocar un buit de seguretat aprofitat per al-Shabaab, tot i que aquestes anàlisis tenen poc en compte l'animadversió de la població somali cap a aquests actors externs, el que li ha conferit una certa legitimitat a al-Shabaab. Davant la greu situació interna a Etiòpia derivada de la guerra a Tigray i altres focus d'instabilitat interna, Etiòpia va dur a terme la retirada de 3.000 dels seus soldats estacionats a Somàlia, encara que aquests no formaven part dels 5.000 que es troben sota mandat de l'AMISOM.²⁶ Kenya va anunciar que faria dependre la futura retirada de les seves tropes a la millora de l'estabilitat de Somàlia. En paral·lel, cal destacar que les accions contrainsurgents de les tropes integrades a AMISOM han estat subjectes a nombroses crítiques a Somàlia i en els seus respectius països per haver comès vulneracions dels drets humans i víctimes mortals civils.

22. Ahlu Sunna Wal Jama'a és un grup politico-militar compost per representants de les tres principals ordres del Sufisme presents a Somàlia, la Ahmadiyyah, la Qadiriyyah, i la Salhiyyah. La població somali havia estat majoritàriament sufista, ordre apolítica que el 1991 va decidir unir les seves forces i formar Ahlu Sunna Wal Jama'a amb l'objectiu de combatre la creixent influència de sectors de l'Islam polític més ortodoxos que pretenien establir a Somàlia una versió més estricta de la *Sharia*.

23. Estimacions a partir d'informacions actualitzades per alguns períodes per AMISOM i la base de dades Peacemakers at Risk, vegeu Williams, Paul D., "An Update on How Many Fatalities AMISOM Has Suffered", 10 de setembre de 2019 [en línia - consultat el 20 novembre 2020]

24. Vegi's Nations Unides, Press Conference by Deputy Secretary-General Jan Eliasson at United Nations Headquarters, 9 de maig de 2013.

25. La majoria d'aquests cossos especials, dedicats a la formació de l'Exèrcit de Somàlia així com a operacions clandestines contrainsurgents, s'han establert a Somàlia durant el mandat de Trump. Aquest anunci estava condicionat per la celebració d'eleccions al país al novembre, segons analistes. Vegi's Wadhams, Nick, i Jacobs, Jennifer, "Trump Demands a Plan to Withdraw U.S. Troops From Somalia", *Bloomberg*, d'octubre de 2020.

26. Marks, Simon, "Ethiopia Withdraws Thousands of Troops From Neighboring Somalia", *Bloomberg*, 13 de novembre de 2020.

EUA a Somàlia

Tal com hem assenyalat anteriorment, des de l'inici de l'anomenada Guerra contra el Terrorisme dels EUA arran dels atemptats de l'11 de setembre de 2001, els EUA han anat incrementant la seva presència a Somàlia, finançant però també amb accions específiques de suport a actors polític-militars com l'aliança de senyors de la guerra ARPCT o contra els líders o camps d'entrenament d'al-Shabaab a través de centenars d'operacions clandestines. Les tropes nord-americanes a Somàlia també s'han dedicat a l'entrenament de les Forces Nacionals de Somàlia.²⁷ El president dels EUA, Donald Trump, va augmentar la seva participació militar, especialment a través d'atacs amb avions no tripulats (Vegi's quadre).²⁸ Els atacs aeris contra al-Shabaab es van multiplicar, passant d'una forquilla d'entre 15 i 21 atacs amb drones i altres operacions encobertes per part d'AFRICOM durant el període 2007-2014 a un total de 46 atacs el 2018, causant la mort de 326 persones, i la xifra de 24 atacs en els dos primers mesos de 2019, provocant 252 víctimes mortals. A més, altres informes suggereixen que la CIA també estaria duent a terme un nombre desconegut d'atacs aeris addicionals. El 2020, AFRICOM va aplicar mesures per augmentar la rendició

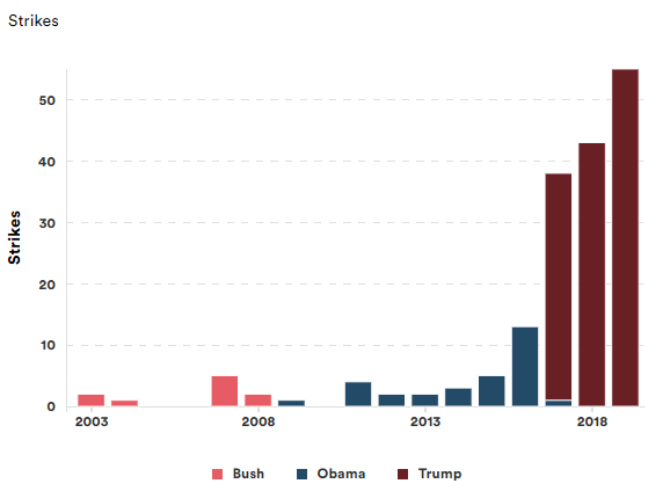
de comptes en relació amb les víctimes civils provocades per les seves operacions aèries contra al-Shabaab a Somàlia.²⁹ AFRICOM va reconèixer públicament que havia dut a terme 35 atacs aeris a 2017, 47 el 2018, 63 el 2019 i 43 de l'1 de gener al 31 de juliol de 2020.³⁰ No obstant, les xifres varien segons les fonts.

Al-Shabaab: estratègies i finestres d'oportunitat

El grup armat Harakat Al-Shabaab Al-Mujahideen (al-Shabaab) pretén la consecució del poder a Somàlia amb l'objectiu d'establir un Estat i una societat basada en una interpretació rigorosa de la *Xaria*. Encara que hi ha un debat real al voltant dels seus objectius (nacionals, regionals i/o globals), ja que les seves accions tenen una dimensió principalment local i regional, el seu discurs oficial a llarg termini el situa en una esfera d'influència global.³¹

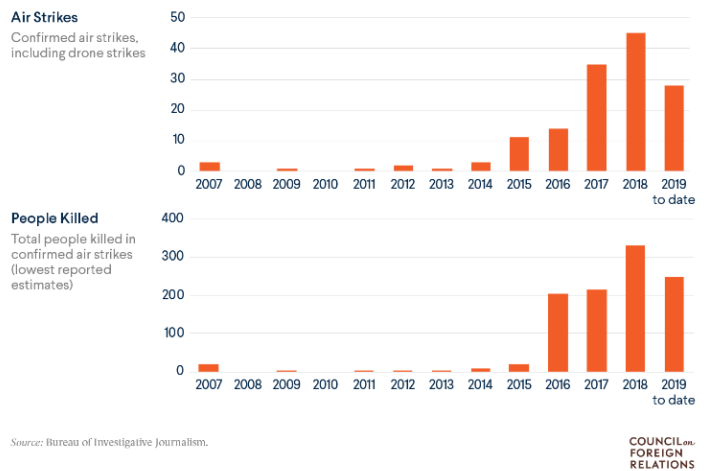
Encara que existeix un important debat sobre els seus orígens, nombrosos anàlisis assenyalen que al-Shabaab va ser fundada a principis dels anys 2000 per sectors islamistes somalis, molts dels quals havien format part

Strikes and Casualties in Somalia, by Year and Administration

Font: Bureau of Investigative Journalism, 2019³²

U.S. Air Strikes in Somalia (as of April 2019)

Source: Bureau of Investigative Journalism.

COUNCIL on FOREIGN RELATIONS

27. Com la Brigada Danab, de les Forces Nacionals de Somàlia entrenada pels EUA a través de contractistes privats.

28. El president Donald Trump va anul·lar un requeriment de l'era Obama que els funcionaris d'intel·ligència publicuessin un informe anual sobre els atacs aeris en llocs com el Iemen, Líbia i el Pakistan, un document que els experts van denominar el principal mitjà per a publicar informació oficial sobre els atacs amb avions no tripulats de la CIA. Trump va cancel·lar un requisit que va estar en vigor 3 anys, entre 2016 i 2019, en què es comptabilitzaven els atacs aeris nord-americanes fora de zones de conflicte importants específiques, incloent Somàlia, així com estimacions de militants i víctimes civils causades per aquests atacs. Vegi's Morgan, Wesley, "Trump scraps requirement to report some air strikes", Politico, 3 de juny de 2019.

29. Vegi's Amnistia Internacional, "Zero accountability as civilian deaths mount from US air strikes", 1 d'abril de 2020; Human Rights Watch, "Somalia: Inadequate US Airstrike Investigations", 16 de juny de 2020.

30. Vegi's els comunicats de premsa del Comandament dels Estats Units a l'Àfrica.

31. Göldner-Ebenthal, Karin, Salafi jihadi armed groups and conflict (de-) escalation. The case of al-Shabaab in Somalia, Berghof Foundation, 11 de desembre de 2019.

32. Bureau of Investigative Journalism, Somalia: Reported US actions 2019, 23 de febrer de 2019.

del moviment islamista Al-Ittihad Al-Islamiya (AIAI), grup que pretenia imposar la *Xaria* a tota la Banya d'Àfrica i hauria rebut suport de l'Aràbia Saudita.³³ El seu primer líder va ser Aden Hashi Ayro, qui s'havia unit anteriorment al moviment islamista local AIAI el 1991. Aquest grup, amb una important presència a la regió somali d'Ogaden (Etiòpia), va rebre suport econòmic de l'Aràbia Saudita, i tenia importants connexions amb la comunitat expatriada a Kenya. Membres d'AIAI, entre d'altres, són els precursors de la UTI i al-Shabaab. Ayro es va unir al que a mitjans dels anys noranta es va donar a conèixer com la UTI, moviment dins del sistema judicial somali, i al-Shabaab es va convertir en part de la milícia de la UTI. Inicialment, l'objectiu de la UTI era omplir el buit legal deixat després del col·lapse de l'Estat i proporcionar cert ordre a través de l'aplicació de la Llei Islàmica. L'objectiu polític de la UTI era establir un Estat Islàmic, islamitzant la Banya d'Àfrica amb el discurs de la Gran Somàlia com a teló de fons. El que havia estat líder d'AIAI, Hassan Dahir Aweys, també es va unir a la UTI. Després de la desaparició de la UTI, Dahir Aweys el 2009 es va convertir en líder d'un altre grup armat islamista somali del sud de Somàlia, Hizbul Islam, rival d'al-Shabaab. Els enfrontaments entre els dos grups van conduir a la debilitació de Hizbul Islam fins que el 2010 va ser absorbit per al-Shabaab, convertint-se en un dels líders d'aquest grup. Ayro va ser executat en un atac aeri nord-americà i va ser substituït durant uns mesos per Mukthar Robow (Abu Mansur) fins que Ahmed Abdi Godane va prendre el lideratge. Diverses anàlisis situen a Godane com el principal ideòleg d'al-Shabaab i la seva prioritat en l'agenda transnacional en detriment de l'agenda local, el que posteriorment va generar dissens en el si del grup.

De ser la milícia de la UTI, el creixement d'al-Shabaab es va produir en la mesura que els Estats occidentals i els seus aliats a la regió van desenvolupar polítiques securitàries per contenir i eradicar el grup, tal com han assenyalat diversos autors.³⁴ Aquestes polítiques semblen haver estat disfuncionals i han fomentat, més que obstaculitzat, la influència d'aquesta organització dins de la societat somali, contribuint a la seva fama entre la tendència jihadista global.²⁵ Altres anàlisis han situat en els seus orígens a al-Shabaab com un moviment

social que va superar les divisions clàniques i que va saber interpretar les necessitats de canvi d'una societat fatigada per aquestes divisions així com per sectors tradicionalment exclosos dels processos de negociació política basats en els *cleavages* entre els clans i subclans que han estat presents en els diferents processos de pau i les fórmules de representació en ells.³⁶

La invasió de Somàlia per part d'Etiòpia el 2006 va contribuir de manera determinant a l'adaptació d'al-Shabaab cap a un discurs nacionalista que li va conferir legitimitat interna, i la fusió de l'agenda nacional/regional/global li va servir per als seus propòsits de reclutament a l'involucrar les narratives d'ocupació i alliberament a l'Iraq i l'Afganistan (i posteriorment Síria), i una argumentació a favor d'una insurrecció global en una història de rebel·lió islàmica contra el colonialisme occidental.³⁷ No obstant això, un repte a aquesta legitimitat es va produir amb les negociacions de pau de 2008 entre sectors de la UTI amb seu a Asmara (Eritrea) i el GFT en el marc del procés de pau de Djibouti, que va conduir a l'establiment d'un acord de alto el foc, la retirada parcial de les tropes etiòps i el nomenament de l'antic líder de la UTI, Sharif Sheikh Ahmed, com a nou president de Somàlia. Els sectors de la UTI oposats a les negociacions en aquell moment es van agrupar al voltant de la milícia de la UTI, al-Shabaab.

Amb el nomenament de Sharif Sheikh Ahmed i la retirada parcial d'Etiòpia el 2009 la narrativa de la defensa nacionalista davant l'agressió d'Occident i els seus aliats regionals va perdre part de la seva legitimitat. En aquest moment, l'expansió d'al-Shabaab i el seu control del territori ja era una realitat, tant des del punt de vista militar com a partir de l'establiment de tribunals islàmics i escoles coràniques de doctrina salafista amb voluntat per governar el territori i establir una societat i un Estat islàmic. Al-Shabaab va desplegar la seva visió de món, implementant una versió extremista de la *Xaria*.³⁸ A partir d'aquest moment es va produir una radicalització de les accions d'al-Shabaab, que va incrementar els seus atacs contra la població civil, va prohibir la presència de l'ajuda humanitària internacional en les zones sota el seu control (qüestió que va tenir greus conseqüències durant la sequera i fam de 2010-2012, causant més de 260.000 víctimes mortals)³⁹ i va rebutjar el diàleg amb l'antic líder

33. Tradicionalment la població somali no havia tingut interès en l'Islam polític de tipus jihadista, i la majoria de la població s'oposava a això. Els moviments islamistes militants no havien aconseguit teixir un ampli suport popular en els anys noranta, tot i que a partir de la caiguda de Govern en 1991 una varietat de moviments reformistes de tipus islamista, alguns dels quals amb suport estranger, havien intentat ampliar la seva base d'influència al país. Vegi's Crisis Group Africa Briefing N° 99, *Somalia: Al-Shabaab – It Will Be a Long War*, de juny de 2014; Crisis Group Àfrica Report N° 100, *Somalia's Islamists*, 12 desembre de 2005; Universidad de Stanford, *Mapping Militant Organizations*, [en línia - consultat el 10 de maig de 2021].

34. Entre d'altres, vegi's Marchal, Roland, "A Tentative Assessment of the Somali Harakat Al-Shabaab", a *Journal of Eastern Studies*, 3 (3): pp. 381-404, 2009.35. Marchal, Roland, op.cit.

36. Clos, Ryne, "Al-Shabaab part of the solution to the problems faced by Somalia?", a WAA, "Somalia. Creating Space for Fresh Approaches to peacebuilding", Life and Peace Institute, 2010.

37. Ibid.

38. HRW, *Harsh War, Harsh Peace*, Human Rights Watch, 2010.

39. BBC, "Somalia famine 'killed 260,000 people'", 2 de maig de 2013.

de la UTI i nou president. Aquest canvi d'actitud va tenir la seva repercussió en la pèrdua de suport i progressiu rebuig per part de la població civil, així com de sectors en el si del grup armat.⁴⁰ El 2012 al-Shabaab es va fusionar amb al-Qaida i altres factors es van afegir per agreujar la crisi interna del grup: derrotes militars contra AMISOM i la seva expulsió de Mogadiscio i altres ciutats del sud del país, així com l'establiment de la Constitució provisional del nou Govern Federal creat el 2012, que va declarar l'Islam com la religió d'Estat. Com a conseqüència d'això les lleis havien de ser d'acord amb els principis i objectius de la *Xaria*, de manera que Somàlia es va convertir en el que aparentment pretenia al-Shabaab, un Estat islàmic. En aquest sentit, la seva argumentació de combatre a un Estat no islàmic es va veure qüestionada. Al juny de 2012 van circular rumors de que un grup de líders d'al-Shabaab, entre els quals Hassan Dahir Aweys i Mukhtar Robow, s'havien reunit per discutir al voltant d'un possible procés negociador amb el Govern de Sharif Sheikh Ahmed. Aquest grup de líders d'al-Shabaab dissidents -entre els quals destacaven Aweys, Robow, Ibrahim Haji Jama Mead (conegut com al-Afghani, pel seu pas per l'Afganistan, pare de la jihad a Somàlia, figura central d'AlAI i ben connectat amb al-Qaida, i com Godane, del clan Issak, majoritari a Somalilàndia) va declarar una *fatwa* (sentència religiosa), eliminant el requisit que els combatents d'al-Shabaab fossin lleials a l'emir Godane si aquest violava l'Alcorà, ja que van al·legar que Godane era culpable a l'atacar als dissidents dins d'al-Shabaab. A més, va sorgir un altre nucli de crítiques procedent dels combatents estrangers que se sentien marginats, el que va afegir més pressió cap al lideratge.

La situació de dissens intern va ser avortada per al-Shabaab al produir-se la purga d'alguns d'aquests líders per les seves crítiques a les accions d'al-Shabaab contra la comunitat musulmana i contra la població civil en general així com per la seva negativa a negociar amb el Govern, entre altres qüestions. Al juny de 2013, Godane va ordenar l'arrest i execució d'una desena de dirigents, entre ells Ibrahim Al-Afghani, Omar Hammami (conegut

com Abu Mansoor al-Amriki, pel seu origen nord-americà), Hassan Dahir Aweys i Mukhtar Robow. El primer i el segon van ser executats per l'òrgan d'intel·ligència d'al-Shabaab, l'Amniyat, el tercer es va lliurar a les autoritats somalis i el quart va aconseguir escapar a la regió de Bakool, en cerca de la protecció del seu clan.⁴¹ Mukhtar Robow, portaveu i vicecomandant d'al-Shabaab en 2013, es va lliurar a les autoritats a l'agost de 2017. Al desembre de 2018 va ser arrestat després prohibir-li concórrer a la presidència de l'estat del Sud-oest, el que va provocar mobilitzacions i disturbis per part de sectors juvenils de la regió per la seva popularitat.⁴² Aquest clima de divisió intern va suposar una amenaça al poder de Godane en el si del grup, de manera que la purga va implicar una radicalització del grup i la fi de la crisi interna. Això va suposar la pèrdua d'una finestra d'oportunitat per promoure un procés de diàleg amb el grup armat.⁴³ Un any més tard, el 2014, Godane va ser executat en un atac aeri nord-americà i substituït per Ahmad Umar (també conegut com Abu Ubaidah), de qui diverses anàlisis assenyalen que no té l'ascendent i les capacitats ideològiques de Godane, i la seva presència pública ha estat molt limitada.⁴⁴

El rebuig per part de la població cap al-Shabaab es va incrementar amb altres decisions, com el reclutament forçat de menors⁴⁵ i l'escalada d'accions bèl·liques en què la població civil es va convertir en víctima i objectiu de la violència, com va posar de manifest l'atemptat suïcida massiu que va tenir lloc l'octubre de 2017 a Mogadiscio. Aquest atemptat va causar la mort de 587 persones i unes altres 316 van resultar ferides, l'acció més greu en la història del país i que va generar una important mobilització popular en contra seva. No obstant, això no ha influït en la capacitat bèl·lica d'al-Shabaab, tot i la contínua pressió militar d'AMISOM i els cossos de seguretat somalis, així com de les operacions nord-americanes i etiòps, que l'ha portat a retirar-se de les principals ciutats i a descentralitzar les seves activitats. Tot i que aquesta pèrdua territorial podria semblar un signe de debilitat, les sovint retirades i replecs estratègics no han afectat la seva capacitat per actuar

40. Sobre al-Shabaab, vegi's Hansen, S. J., An In-Depth Look at AlShabab's Internal Divisions, en CTC Sentinel 7 (2): 9-12, 2014.

41. Vegi's, entre d'altres, Al-Jazeera, "Al-Shabab fighters killed in factional feud", 30 de juny de 2013; AP a The Guardian, "US-born 'jihadist rapper' Omar Hammami reportedly killed in Somalia", 12 de setembre de 2013; i Escola de Cultura de Pau, *Alerta 2014. Informe sobre conflictes, derechos humanos y construcción de paz*, Barcelona: Icaria, 2014.

42. Dos mesos abans del seu lliurament, EUA va retirar l'ordre de cerca i captura contra ell i la recompensa de 5 milions de dòlars així com també el va retirar de la llista de promotors del terrorisme després de cinc anys. Cal recordar que l'anterior representant especial de l'ONU a Somàlia, Nicholas Haysom, va ser expulsat pel Govern a finals de 2018 amb acusacions d'interferir en els assumptes interns de Somàlia, ja que Haysom havia qüestionat l'arrest de Mukhtar Robow. El 2020 Mukhtar Robow va registrar un nou partit polític, Justícia i Seguretat, que podria concórrer en unes futures eleccions multipartidistes, el que podria suposar a mig termini una altra finestra d'oportunitat per l'ascendent de Mukhtar Robow en el si del grup armat.

43. Göldner-Ebenthal, Karin, op. cit.

44. Hiraal Institute, *Al-Shabaab Today. Evolution of the Group After More Than 15 Years of Existence*, 3 d'abril de 2018.

45. Warner, Jason i Chapin, Ellen, *Targeted Terror: The Suicide bombers of al-Shabaab*, Combating Terrorism Center, 13 de febrer de 2018.

Els mecanismes de finançament d'al-Shabaab

Tal com destaca Hiraal Institute el 2020, més d'una dècada des de l'inici d'al-Shabaab, s'estima que recapta gairebé tants impostos com el Govern somali, ascendint als 15 milions de dòlars els ingressos mensuals del grup. Totes les empreses importants de Somàlia donen diners als jihadistes, tant en forma de pagaments mensuals com d'un *zakat* (almoïna obligatòria) anual del 2,5% dels guanys anuals.⁴⁵ Aquesta tesi ve sustentada per les investigacions realitzades pel Grup d'Experts sobre Somàlia de l'ONU, que en el seu últim informe d'octubre de 2020 afirmava que els mètodes de tributació d'al-Shabaab variaven en complexitat i anaven des de controls bàsics en els llocs de control fins avaluacions financeres d'empreses, passant per l'accés del grup a fonts d'informació com registres d'empreses, béns immobles i manifestos de càrrega dels vaixells.⁴⁶ Al-Shabaab, segons el Grup d'Experts, empra un sistema diversificat de tributació en tot el centre i sud de Somàlia, per a això divideix el territori en 10 regions diferents de recaptació d'ingressos. Les investigacions del Grup indiquen que els ingressos obtinguts en cadascuna de les 10 regions es dirigeixen a una localitat prop de la ciutat de Jilib, a la regió del Middle Juba. Els fons es posen a disposició del consell d'administració d'al-Shabaab, la *Xura*. Al-Shabaab utilitza institucions financeres nacionals, comptes bancaris i serveis electrònics de diners mòbil per facilitar l'emmagatzematge segur i la transferència ulterior dels ingressos generats. La utilització per al-Shabaab de sistemes bancaris oficials permet la transferència i la distribució immediates d'altres sumes, fins i tot en zones que ja no controla directament, com Mogadiscio.

Les investigacions del Grup d'Experts es van centrar en un centre de control de tributació d'al-Shabaab a la regió de Lower Juba i en l'extorsió d'empreses a Kismaayo. El Grup també va examinar dos comptes bancaris relacionats amb la recaptació d'impostos per al-Shabaab sobre les importacions en el port marítim de Mogadiscio, així com el *zakat* recaptat per al-Shabaab a Mogadiscio. Les investigacions van determinar que al-Shabaab havia generat aproximadament 13 milions de dòlars només en aquests quatre estudis de cas. En només 10 setmanes, el compte de *zakat* controlada per al-Shabaab va mostrar dipòsits d'1,7 milions de dòlars i que tot el saldo s'havia transferit durant aquest període. Aquesta xifra es podria veure àmpliament incrementada si s'extrapolés a les 10 regions de recaptació en què es divideix el sistema de tributació en tot el centre i sud de país. El Grup d'Experts considerava que al-Shabaab es manté en una posició financera sòlida i està generant un important superàvit pressupostari, part del qual s'inverteix en la compra de propietats i empreses a Mogadiscio, d'on procedeixen aproximadament la meitat dels seus ingressos, segons Hiraal Institute. Aquest superàvit es produeix malgrat els aparents esforços del Govern en adoptar mesures per enfortir el sector financer somali per tal de combatre el finançament del grup per mitjà de la legislació i la supervisió, alhora que el sector privat ha aplicat mesures per protegir seus sistemes. El Govern, amb el suport de la UNODC i el Grup d'Experts, han estat elaborant plans per a la disrupció de les finances d'al-Shabaab.

No obstant això, tal com ha assenyalat Ken Menkhaus, el sistema polític-econòmic de Somàlia es caracteritza per "regles rutinàries de joc sobre l'ús de la violència política" compartit per al-Shabaab, polítics, empresaris i líders de clans que s'alien i competeixen entre si per l'ascens i apropiació de recursos. Segons les seves pròpies paraules, aquest sistema és "[Una] xarxa de xarxes [...] un conjunt de màfies i càrtels en competència que fan ús de la violència política quan ho consideren oportú. També es caracteritza per nivells molt alts de col·lusionisme [...]" La lluita contra al-Shabaab s'ha de situar en el context d'un al-Shabaab sovint col·ludit amb els mateixos actors que creiem que l'estan combatent. Al-Shabaab té una penetració efectiva en aquestes altres entitats, ja sigui AMISOM o el Govern de Somàlia o els estats membres regionals. Ha fet un molt efectiu treball de crear inseguretats i després proporcionar els mitjans per protegir-te d'ella, que és una altra manera de dir que és un adequat mecanisme d'extorsió".⁴⁷ A més, els polítics somalis es beneficien de l'ús de l'amenaça d'al-Shabaab per estendre les pràctiques autoritàries i formar associacions amb finançadors estrangers que brinden suport militar.⁴⁸ El mateix Grup d'Experts de l'ONU sobre Somàlia va assenyalar que l'amenaça que planteja al-Shabaab per a la pau, la seguretat i l'estabilitat a Somàlia va més enllà de l'impacte de l'acció militar convencional i la guerra asimètrica que porta a terme el grup armat i inclou complexos sistemes d'extorsió i tributació, pràctiques de reclutament

45. Hiraal Institute, *A Losing Game. Countering Al-Shabab's Financial System*, octubre de 2020.

46. Grup d'Experts sobre Somàlia, *Carta de fecha 28 de septiembre de 2020 dirigida a la Presidencia del Comité del Consejo de Seguridad dimanante de la resolución 751 (1992) relativa a Somalia por el Grupo de Expertos sobre Somalia*, S/2020/949 de 28 d'octubre de 2020.

47. Menkhaus, Ken, "Somalia: resolving the crisis and sustaining peace", ODI Conference, 14 de març de 2018, a Besteman, Catherine, *The Costs of War in Somalia*, Watson Institute for International and Public Affairs, 5 de setembre de 2019.

48. Besteman, Catherine, op. cit.

de menors i una eficaç maquinària de propaganda.⁴⁹ Anàlogament, el control que manté al-Shabaab sobre les poblacions s'estén més enllà de les zones en què té una presència geogràfica, mitjançant amenaces i actes de violència perpetrats contra persones o comunitats, la infiltració i el control de fonts d'informació i la manipulació d'institucions oficials com el sector financer. En aquest sentit, el Grup destacava que les operacions militars per contrarestar a al-Shabaab haurien d'anar acompanyades d'esforços no militars per degradar la capacitat del grup i combatre la seva propaganda.

ni els seus esforços per proporcionar serveis i activitats administratives que posen de manifest la seva capacitat d'exercir l'imperi de la llei, com és el sistema judicial, o la seva capacitat d'extorsionar i recaptar impostos.

Conclusions: algunes lliçons apreses de l'estratègia contra al-Shabaab

Tot i l'existència de finestres d'oportunitat, crisis en el si d'al-Shabaab, esforços negociadors i oferiments públics a obrir processos de pau amb al-Shabaab per part dels successius Governos somalis des de mitjans dels anys 2000, diverses anàlisis posen de manifest l'escassa voluntat política d'impulsar una agenda negociadora amb al-Shabaab i la prioritat que s'ha concedit a la via militar per part de tots els governs somalis i la comunitat internacional.⁵³ El principal intent, abans citat, va ser la formació de la coalició polític-militar ARS a Asmara el 2007-2008 que va participar en el procés de pau de Djibouti el 2008. El nou president de Somàlia, sorgit de la UTI, Sheikh Sharif, va oferir novament la possibilitat d'iniciar un diàleg polític amb al-Shabaab, que va ser rebutjat. Les posteriors finestres d'oportunitat que l'evolució polític-militar va posar en relleu no van ser aprofitades pels actors locals ni la comunitat internacional, que han prioritzat la via militar. A més, les estratègies per incentivar programes de desarmament, desmobilització i reintegració d'excombatents (DDR) i els programes per promoure la deserció de membres d'al-Shabaab per part de Govern somali han estat qüestionats per incentivar dues línies diferents de deserció, ja que existeix un enfocament dirigit als líders de la insurgència (de caràcter polític i principalment basat en l'amnistia i protecció per part de Govern) i un altre dirigit als militants i combatents de base, que s'enfronten a processos judicials i no reben protecció per part del Govern i els programes no incentiven alternatives laborals i de reintegració. A més, la deserció dels sectors moderats i més oberts a una

negociació política va facilitar el control del grup armat per part dels sectors més radicals i ideologitzats en el seu si.⁵⁴ Això, unit a la poca voluntat negociadora d'al-Shabaab a causa de la seva fortalesa i a la seva estratègia adaptativa -guerra asimètrica, retirades estratègiques, expansió transnacional de les seves activitats als països veïns, capacitat recaptatòria, persecució de la presència humanitària internacional al país, aplicació directa o indirecta de l'imperi de la llei, rebuig de la població civil i al mateix temps comptant amb suport de la població civil sovint davant la inexistència d'alternativa real de garantia de seguretat per part del Govern Federal- posa de manifest la persistència de l'estatus quo de prioritització de la via militar per ambdues parts. Les conseqüències han estat molt greus en termes de vides humanes: s'estima que el nombre de víctimes mortals com a conseqüència directa i indirecta del conflicte s'eleva a entre 500.000 i un milió i mig de víctimes mortals des de 1991, encara que aquesta xifra s'ha de prendre amb molta cautela ja que no hi ha recomptes globals. Aquesta qüestió, assenyalen diversos analistes, és el principal element de qüestionament d'al-Shabaab per part de la societat somali. A nivell regional, al-Shabaab s'ha convertit en l'última dècada en un dels principals actors armats del continent africà, tal com ha destacat ACLED en els quadres següents.

Això no obstant, tal com s'ha assenyalat, l'estratègia antiterrorista nord-americana i de la comunitat internacional en el seu conjunt, amb el beneplàcit del Govern Federal somali, centrada en la securització de les respostes internacionals davant les amenaces a la pau i la seguretat internacional, s'ha revelat com un fracàs perquè no ha reduït l'impacte de les activitats d'al-Shabaab i ha causat nombroses víctimes civils. L'estratègia política de la comunitat internacional al país es basa en la presumpció que al-Shabaab és un grup terrorista que ha d'enfrontar-se principalment a través de tàctiques de contrainsurgència en el marc de la Guerra Global contra el Terrorisme liderada pels EUA. No obstant això, aquesta política ignora el fet que al-Shabaab opera amb i a través

49. Grup d'Experts sobre Somàlia, op. cit.

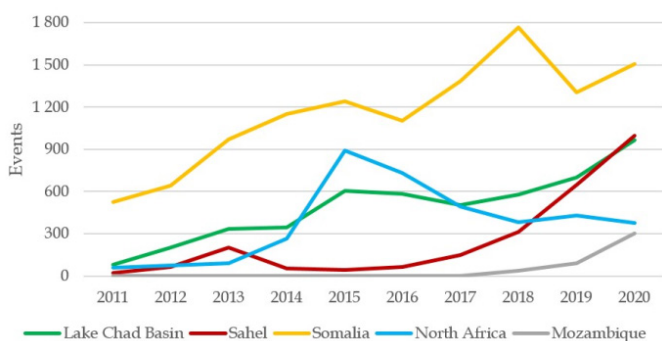
51. Göldner-Ebenthal, Karin, op. cit.

52. Consell de Seguretat de l'ONU, *Vigésimo séptimo informe del Equipo de Apoyo Analítico y Vigilancia de las Sanciones presentado de conformidad con la resolución 2368 (2017) relativa al EIL (Dáesh), Al-Qaida y las personas y entidades asociadas*, S/2021/68 de 3 de febrer de 2021.

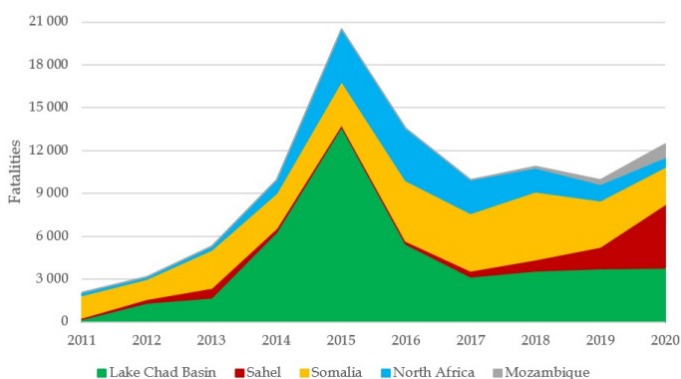
53. Göldner-Ebenthal, Karin, op. cit.

54. Göldner-Ebenthal, Karin, op. cit.

TRENDS IN MILITANT ISLAMIST GROUP ACTIVITY IN AFRICA BY THEATER

TRENDS IN FATALITIES LINKED TO MILITANT ISLAMIST GROUPS IN AFRICA BY THEATER

Font: Africa Center for Strategic Studies amb dades d'Armed Conflict Location & Event Data Project, 21 de juliol de 2020

de connexions amb el Govern, interessos comercials, els cossos de seguretat somalis, AMISOM i entitats regionals.⁵⁵ Al-Shabaab ostenta l'autoritat de facto sobre vastes regions de centre-sud de Somàlia, amb el suport de combatents estrangers amb experiència a l'Afganistan i l'Iraq, de somalis a la diàspora a través dels que obté experiència i assistència tàctica, de xarxes i connexions amb la classe política somali, amb el suport d'empresaris i personal militar somalis, d'AMISOM i altres fora del país.

Segons diverses anàlisis, els costos polítics de les intervencions dels EUA i la comunitat internacional a Somàlia han contribuït a l'expansió d'al-Shabaab. Tal com s'ha assenyalat, la intervenció militar estrangera no ha reduït l'impacte de les activitats d'al-Shabaab

L'estratègia antiterrorista nord-americana i de la comunitat internacional, amb el beneplàcit del Govern Federal somali, centrada en la securització de les respostes internacionals davant les amenaces a la pau i la seguretat internacional, s'ha revelat com un fracàs perquè no ha reduït l'impacte de les activitats d'al-Shabaab i ha causat nombroses víctimes civils

i, en tot cas, ha augmentat la seva capacitat per controlar la població local perquè al-Shabaab està molt estretament connectat a l'economia de guerra i es beneficia d'ella. La tributació i extorsió a nivell local per part d'al-Shabaab, les remeses de migrants i els diners procedent dels EUA i altres països i organitzacions regionals i internacionals per finançar les operacions de seguretat contra al-Shabaab, són un element determinant en l'economia de país i l'economia de seguretat és un dels pilars principals de l'economia a Somàlia.⁵⁶ Al-Shabaab, el Govern, l'AMISOM, les forces de seguretat somalis, la classe empresarial i els clans dominants són tots part d'un sistema econòmic sostingut per fons que flueixen a Somàlia per assegurar i militaritzar el país.⁵⁷

En aquest sentit, es posa de manifest que és imprescindible impulsar un canvi d'estratègia cap a al-Shabaab, tal i com ha succeït a d'altres escenaris de conflictivitat armada amb l'obertura a explorar espais de diàleg amb actors armats de línia jihadista a diversos contextos durant l'any 2020.⁵⁸ Les negociacions dels EUA amb la insurgència talibana que van conduir als acords de pau de febrer de 2020 en què s'aconseguia un acord pel qual Washington es comprometia a una retirada militar progressiva de país a canvi que els talibans asseguressin que des de territori afganès no s'anaven a planificar ni perpetrar atacs terroristes contra interessos nord-americans,⁵⁹ va contribuir a l'inici al setembre de 2020 del diàleg intraafganès que reuneix a Qatar al Govern afganès i els talibans. En el cas de Mali, el Govern va obrir la porta a iniciar negociacions de pau

amb alguns grups amb agendes jihadistes no signataris de l'Acord de Pau d'Alger, com el Front d'Alliberament de Macina i el Grup de Suport a l'Islam i els Musulmans -JNIM o GSIM-. Aquest fet va permetre posteriorment un acord entre el JNIM i el Govern per a l'intercanvi de presoners.⁶⁰ Diversos analistes van plantejar la possibilitat que es poguessin posar en marxa iniciatives similars a Somàlia.

Càrrecs de les Forces Armades de Kenya que han participat a l'AMISOM van assenyalar que era necessari un canvi d'estratègia en la guerra al país veí, ja que les accions militars s'estaven demostrant inefectives, ja que no havien reduït l'impacte de les activitats d'al-Shabaab i havien causat nombroses víctimes civils. En aquest sentit, han sorgit diverses veus reclamant una aproximació a al-Shabaab

55. Besteman, Catherine, *The Costs of War in Somalia*, Watson Institute for International and Public Affairs, 5 de setembre de 2019.

56. Ingiriis, Mohamed Haji 2018. "War Economy and Insecurity in Contemporary Mogadishu: The Violent Political Marketplace in Southern Somalia."

Unpublished paper prepared for "Continuity and Change in Somali Society, Politics, and Economy in the Longue Durée" conference, Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle, Germany, a Besteman, Catherine, Ibid.

57. Besteman, Catherine, op. cit.

58. Escola de Cultura de Pau, *Negociaciones de paz 2020. Análisis de tendencias y escenarios*, Barcelona: Icaria Editorial, 2021.

59. Vilellas Ariño, María, "Las negociaciones de paz en Afganistán en un año decisivo", Apunts ECP de Conflictes i Pau Num.8, novembre de 2020.

60. Escola de Cultura de Pau, op. cit.

per promoure un procés de negociació similar al que s'ha celebrat a l'Afganistan entre els EUA i els talibans. Encara que existeixen múltiples diferències entre els dos conflictes, també hi ha algunes similituds: el control directe de la població en els territoris que controlen i la influència indirecta en els territoris que no controlen; la vinculació dels grups armats amb la població local; la dimensió nacionalista i de rebuig a la presència estrangera; la vinculació amb al-Qaida i el seu rebuig a altres tendències jihadistes, com ISIS; l'existència de dos governs reconeguts internacionalment que són incapaços de resoldre les situacions que enfronten; els principals actors externs involucrats en els conflictes -els EUA i la resta de països de l'OTAN a l'Afganistan, i els països membres d'AMISOM, principalment Uganda, Burundi, Etiòpia i Kenya, així com els EUA a Somàlia- estan sotmesos a una creixent pressió domèstica per posar fi a la seva implicació militar en aquests països; el paper i la influència que encara tenen en l'estructura social dels ancians líders tradicionals de cara a establir ponts de diàleg; i sobretot, el fracàs de l'enfocament securitari i l'elevat cost en víctimes humanes de les dues intervencions, entre altres qüestions.

Això no obstant, tal com s'ha comentat, la posició de debilitat del Govern Federal, les tensions entre el Govern

Federal i els estats membres i la crisi política derivada de l'ajornament de les eleccions presidencials el 2021 no contribueix a crear un clima favorable,⁶¹ així com el rebuig de les poques finestres d'oportunitat existents, com va posar de manifest el cas abans esmentat d'un dels comandants desertors d'al-Shabaab, Mukthar Robow. En aquest sentit, la corrupció, el nepotisme, la ineffectivitat de Govern somali, la influència i el poder dels clans en la política somali, la presència militar dels actors regionals i la dependència de la comunitat internacional donen ales als arguments d'al-Shabaab relacionats amb la mala governabilitat per part de Govern. Per contra, aquests elements contribueixen a enfortir a al-Shabaab tot i les derrotes en el camp militar, deixant un escenari incert de cara al futur.

Tanmateix, la incertesa i el risc al fracàs és inherent a qualsevol iniciativa de negociació, com posen de manifest la vintena de processos de pau que han tingut lloc a Somàlia durant la dècada dels noranta i principis dels 2000, així com el possible sorgiment de divisions o escissions en el si dels actors armats al trobar avantatges en la persistència del conflicte, o la dificultat per construir o identificar el *momentum* adequat. Però l'alternativa a el diàleg i la negociació és ben coneguda a Somàlia, així com els seus resultats: un *status quo* de més de 30 anys de violència i múltiples violacions dels drets humans.

61. Daud, Mohamed, Carboni, Andrea, A Turbulent Run-up to Elections in Somalia, ACLED, 7 d'abril de 2021.

Aquesta publicació està subjecta a una llicència de Creative Commons. Es permet la reproducció total o parcial, la distribució i la comunicació pública de l'obra, sempre que no sigui amb finalitats comercials, i sempre que es reconegui l'autoria de l'obra original. No es permet la creació d'obres derivades.

El contingut d'aquesta publicació és responsabilitat exclusiva de l'Escola de Cultura de Pau i no reflecteix l'opinió de l'ACCD ni de la Generalitat de Catalunya.

êc̃p escola de
cultura de pau

UAB
Universitat Autònoma
de Barcelona

Escola de Cultura de Pau
Parc de Recerca, Edifici MRA,
Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra (Espanya)
+34 93 586 88 42
pr.conflict.escolapau@uab.cat
escolapau.uab.cat

Amb el suport:

ACD Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament

 **Generalitat
de Catalunya**

@escolapau
EscolaPau